

Key words: families of antiterrorist operation participants', social support to the families of antiterrorist operation participants', stages of providing social support to the families of antiterrorist operation participants'.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2018 р.
Прийнято до друку 01.03.2018 р.
Рецензент – д.п.н., проф. Прошкін В. В.

УДК 37.013.42:159.922.76-056.49

Н. П. Краснова

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ З КОРЕКЦІЇ
АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК
ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ**

Сучасний період розвитку українського суспільства характеризується радикальними соціально-економічними перетвореннями, трансформацією інституту сім'ї, ослабленням соціального контролю, скороченням дитячих неформальних кооперацій, розростанням мережі комп'ютерних ігор з віртуальними партнерами, зростанням агресивного інформаційного потоку засобів масової інформації. Зміни цілого ряду соціокультурних чинників розвитку і криза соціально-психологічних обставин призводить до безперервного зростання стресових ситуацій, інтенсивній і тривалій психоемоційній напрузі.

Ситуація, що склалася на Сході України, проведення Антитерористичної операції на Донбасі спричинило появу величезної кількості дітей внутрішньо переміщених осіб, біженців із зони бойових дій [2], даній категорії сімей потрібно пристосовуватися до нових умов життя, нового соціального та культурного оточення, нового міста чи селища, необхідно подолати страх, невіру, розпач, депресію та агресію, щоб продовжувати своє життя у нових умовах. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб потребують уваги, допомоги і це в першу чергу стосується інформації про можливості отримання різних видів допомоги як у державних структурах, так і в громадських та волонтерських організаціях. Особливої уваги потребують діти. Адже саме вони найбільш боляче переживають кризові ситуації.

Експрес-оцінка соціально-психологічного стану дітей в Донецькій області, здійснена ЮНІСЕФ, виявила підвищений рівень стресу приблизно у чверті дітей віком 3–6 років, у кожній шостої дитини віком 7–12 років та чверті дітей віком 13–18 років. Причиною такого стану, передусім, є пережитий досвід дітей. Як свідчить дослідження, майже 40% дітей віком 7–12 років та більше половини дітей віком 13–18 років

стали безпосередніми свідками воєнних подій. Діти відчували страх, злість, сум, мали проблеми зі сном або увагою впродовж кількох днів або й тижнів після того, як стали свідками негативних подій [6].

На сьогоднішній день ситуація з внутрішньо переміщеними особами та біженцями у світі сягнула критичної позначки. Майже 41 мільйон осіб у світі є внутрішніми переселенцями у своїх країнах. Лідери у цьому списку – Ємен, Сирія, Ірак та Україна, яка посіла четверте місце [14].

Збройні протистояння завжди є джерелом соціальних проблем, і вони значною мірою впливають на життя окремої людини, соціальних груп, на розвиток країни в цілому. Вкрай важливо аби люди, яких безпосередньо торкнулись наслідки бойових дій, що вимушено переїхали в інше місце проживання та опинилась в незнайомих обставинах, якомога швидше пристосувались до нового соціального середовища, знайшли роботу, житло, і в цьому вони потребують підтримки від держави та приймаючих громад.

Проблема внутрішньо переміщених осіб для нашої країни є надважливішою, про це свідчить кількість переселенців з тимчасово окупованої території та районів проведення Антитерористичної операції (АТО) на сході України до інших регіонів (1 026 177 осіб). У тому числі з Донецької і Луганської областей – 1 003 824 особи, з АР Крим і м. Севастополя – 22 353 особи. З них 169 756 дітей, 493 897 інвалідів та осіб похилого віку. Це досить велика категорія людей, яким доводиться пристосовуватися до нових умов існування до нового життя, зазвичай покладаючись тільки на свої сили [14], бо державна допомога цій групі людей, у силу відсутності досвіду зіткнення з подібною проблемою, налагоджена не ефективно, хоч і починають працювати запрограмовані механізми (діяльність волонтерських організацій, міжнародних фондів, Спецпроект «Квиток на роботу», Волонтерська ініціативна група «Київ – Схід – Діти», Благодійний фонд «СОС Дитячі містечка» та ін.).

Допомога від держави надається у більшій мірі матеріального, фінансового та медичного характеру, та вона не досконала. Основним завданням для влади на сьогодні є створення умов для адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нову громаду, створити нормальні передумови їх існування на території України [14]. Ураховуючи кількісні показники цього нового прошарку населення, що суттєво змінює структуру українського соціуму, і масштаби цього явища, дослідження цієї проблеми набуває неабиякої актуальності.

Обрана проблема є, в певній мірі, новою у соціально-педагогічній літературі, хоча феномену агресивної поведінки (сутність, причини виникнення, типологія) присвячено праці А. Бандури, Л. Берковець, Г. Бреслава та ін.; фактори, що впливають на її формування, вивчають О. Білоус, Н. Гребінченко, Т. Костюченко та ін.; методи профілактики агресивної поведінки підлітків у своїх наукових працях розглядали Ю. Андреев, І. Гайдамашко, К. Сергеева та ін.; дослідженню проблем

переселенців присвятили свої праці П. Штомпкит (теорія «соціальної травми»), Дж. Александер (теорія «культурної травми»); адаптаційні проблеми внутрішньо переміщених осіб розглядають О. Міхєєва, В. Серєда та ін; основні причини, стратегії роботи з внутрішньо переміщеними особами визначили Т. Доронюк, А. Солодько та ін.

Масова вимушена міграція – серйозний обмежувальний фактор для розвитку та соціалізації дітей внутрішньо переміщених осіб, який підлягає врахуванню у сучасній ситуації. Вона підсилює гостроту й актуальність прийняття оптимальних рішень у сфері соціальної політики, соціально-педагогічної та соціальної роботи, вибору ефективних соціально-педагогічних технологій у роботі з такими дітьми, тому необхідність корекції агресивної поведінки дітей та недостатній рівень науково-методичного забезпечення змісту цього процесу, збереження морального та психічного здоров'я молодого покоління як найвищої соціальної цінності та прогресуюча тенденція зростання агресивних проявів – все це й зумовило вибір теми нашої статті, *мета* якої – розкрити напрями та технології соціально-педагогічної корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України.

Відповідно до Керівних принципів ООН з питання про переміщення осіб всередині країни, переміщеними особами (або внутрішньо переміщеними особами) вважаються особи або групи осіб, які були змушені покинути або залишити свої будинки чи місця звичайного проживання, зокрема, у результаті або задля уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих, і які не перетинали визнаних міжнародною спільнотою державних кордонів. На рівні ООН діє інститут Спеціального доповідача ООН з прав внутрішньо переміщених осіб.

В Україні прийнято Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7], який визначає, що внутрішньо переміщеними особами вважають громадян України, які постійно проживають на території України, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання, у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [7, с. 3].

Основними причинами вимушеного переселення є: загроза власному життю та здоров'ю; переслідування з релігійних/політичних чи етнічних мотивів; втрата близьких та рідних; руйнування сімейних стосунків; втрата житла/роботи; тиск з боку родичів; збройні конфлікти та ін. [14].

У науковій літературі існує багато визначень поняття агресії. Л. Мардахаєв під агресією розуміє поведінку з нанесенням фізичної і моральної травми іншій людині чи загрозою такої [15]; В. Зипченко і

Л. Мещерякова пропонують під агресією вважати форму поведінки, спрямовану на образу чи заподіяння шкоди іншій живій істоті, яка не бажає такого ставлення [11]; Т. Алексеєнко тлумачить агресивність як емоційний стан і рису характеру людини, яка виявляється в імпульсивній активності поведінки, афективних переживаннях, завданні певного морального, психічного чи фізичного ушкодження [13]. Л. Семенюк об'єднала психологічні і соціальні фактори, і визначила агресію як цілеспрямовану руйнівну поведінку, що суперечить нормам і правилам співіснуванню людей в суспільстві, завдає шкоди об'єктам нападу, що спричиняє фізичний збиток людям або викликає в них психологічний дискомфорт [8].

Агресивна поведінка виявляється у посиленні негативізму; демонстративній, стосовно дорослих, поведінки; у частих випадках проявів жорстокості й агресивності. Агресивність супроводжують неадекватне самооцінювання (занижене або завищене), неадекватний рівень домагань, що не відповідає можливостям дитини; підвищена емоційна напруженість і тривожність; різний ступінь неадекватності уявлень про своє місце в сім'ї, про ставлення до них однолітків, низький рівень сформованості комунікативних навичок тощо.

Агресія розглядається як одна з основних біологічних функцій, що визначає здатність індивіда до цілеспрямованих дій у сфері міжіндивідуального спілкування, так, Г. Аммон визначає три форми реалізації агресії: «конструктивну», «деструктивну» і «дефіцитарну».

«Конструктивна» форма реалізації агресії – це соціальні прояви агресії, здатність індивіда протистояти шкідливим для нього впливам. При «деструктивній» формі має місце прямий, пов'язаний з порушенням морально-етичних норм, її прояв, руйнування і деформація відносин з оточуючими, присутні делінквентні і кримінальні компоненти поведінки, а також істотну роль відіграють різні особистісні розлади. «Дефіцитарна» форма прояву агресії характеризується низьким рівнем соціальної активності, недостатнім розвитком поведінкових навичок, що сприяють реалізації агресивних спонукань індивіда [3].

Слід зазначити, що агресія дітей безпосередньо не пов'язана з порушенням усталених правил й норм і відокремлюється від асоціальної поведінки. Становлення агресивної поведінки – складний і багатогранний процес, у якому особистісні характеристики відіграють важливу роль. До них відносяться: підвищений рівень психопатизації, нестійкість емоційного стану, що виявляється в підвищеній збудженості, подразливості, а також депресивності, яка призводить до підвищення рівня тривожності, скутості, невпевненості в собі. Агресивність розглядається як властивість особистості, для якої характерна поява деструктивних тенденцій у сфері суб'єкт-суб'єктних відносин. Вона є набутою якістю, продуктом соціалізації та заснована на біологічних адаптивних механізмах. Окремі вроджені характеристики людини (тип характеру, вид темпераменту, особливості гормонального статусу тощо)

у процесі розвитку можуть впливати на формування цієї риси, але не є визначальними факторами [3].

Основними формами агресивної поведінки є фізична агресія, тобто застосування фізичної сили проти іншої людини; негативізм, спрямований проти встановлених правил; підозріливість, тобто недовіра до людей, яка ґрунтується на переконанні, що вони мають намір зашкодити; вербальна агресія, тобто вираження своїх почуттів через чвари, образи, приниження; аутоагресія – агресія, спрямована на самого себе.

Термін агресія часто асоціюється з негативними емоціями – такими як гнів; з мотивами – прагнення образити або нашкодити; і з негативними установками – расові або етнічні тощо. Незважаючи на те, що всі ці фактори, безсумнівно, відіграють важливу роль у поведінці, результатом якої стає запобігання збитку, їх наявність не є обов'язковою для подібних дій. Агресія може проявлятися як у стані людини зовні спокійної, так і в стані надзвичайного емоційного напруження. Також зовсім необов'язково, щоб агресори ненавиділи або навіть не симпатизували тим, на кого спрямовані їх дії. Багато хто заподіює страждання людям, до яких ставиться скоріше позитивно, ніж негативно.

Агресивна поведінка дітей постає як спосіб задоволення потреб у спілкуванні; самовираження та самоствердження; реагування на неблагополучні обставини в сім'ї та на жорстоке ставлення з боку батьків; неможливість досягнення значущої мети; реакція на нові соціальні умови оточення тощо.

Дослідники сходяться на думці, що травматичний досвід може порушувати нормальний процес розвитку дитини, впливаючи на формування довіри, активності, ініціативності, міжособистісних відносин, розвиток мислення, формування самооцінки, самоконтролю та особистості в цілому.

Поняття «соціально-педагогічна корекція» як наукова категорія з'явилося відносно недавно, воно розглядається з наступних позицій: системного (цілісність та єдність компонентів), процесуального (сукупність послідовних дій і взаємодій для досягнення того чи іншого результату), культурологічного (спектр напрямів, особливості співтворчості, механізми реалізації), гуманістичного (спрямування на вирішення індивідуальних проблем особи), середовищного (підтримка середовища), соціального (ідеологія та культура суспільства), особистісно орієнтованого (розвиток особистості), діяльнісного (діяльність основних учасників).

Культурологічний підхід розглядає соціально-педагогічну корекцію як комплексне багаторівневе явище, що охоплює весь спектр наявних культурних напрямів, особливості співтворчості в процесі самопізнання та самореалізації дітей з урахуванням соціокультурного середовища педагогів, школярів та їх батьків, рівень загальної культури (культурний творчий потенціал) і механізми реалізації соціально-педагогічної корекції. Відповідно до *гуманістичного підходу*, соціально-педагогічна

корекція людини може здійснюватися упродовж всього життя, вона спрямовується на вирішення індивідуальних проблем та створення умов для розвитку особистості. *Середовищний підхід* розкриває систему дій суб'єкта управління соціально-педагогічної корекції і середовища, що забезпечує діагностику, проектування та продукування виховного результату. *Особистісно орієнтований підхід* детермінований тим, що діяльність суб'єктів соціально-педагогічної корекції спрямована на розвиток особистості. *Соціальний підхід* відзначається мінливістю, залежністю від ідеології та культури суспільства, визначеним ставленням соціального середовища до складових соціально-педагогічної корекції. *Діяльнісний підхід* до соціально-педагогічної корекції означає, що вона формується, проявляється і розвивається тільки в процесі діяльності основних її учасників [12].

Соціально-педагогічна діяльність об'єднує соціальну та педагогічну роботу, а, отже, охоплює два аспекти: соціальний (надання соціального захисту особистості, що потрапила у складні життєві обставини) та педагогічний (надання допомоги індивіду у розвитку його особистості та індивідуальності).

Соціальну діяльність більшість учених (О. Безпалько, О. Дронова, О. Палій та ін.) трактують як створення відповідних умов або надання допомоги з метою вирішення певної проблеми, які стосуються особистості, що перебуває у складних життєвих обставинах або переживає певні труднощі і вміщує допомогу матеріальну та в організації харчування й лікування; забезпеченні потрібного особистості рівня освіти, культури, умов організації дозвілля та відпочинку, працевлаштування тощо [1, с. 20]. Тобто, цей вид діяльності пов'язаний переважно із задоволенням потреб у соціальній сфері та не передбачає врахування психолого-педагогічних особливостей індивіда.

Надзвичайно важливим у соціально-педагогічній діяльності є педагогічний аспект. З позиції філософії про педагогічну діяльність можна говорити як про вираження певного педагогічного буття, оскільки вона є способом функціонування педагогічної реальності і поза нею не можна говорити ні про виховання, ні про освіту, ні про інші педагогічні аспекти. З точки зору онтологічного статусу, педагогічна діяльність є способом буття особливої соціально-педагогічної сфери суспільства, в рамках якої здійснюється цілеспрямоване, соціокультурне відтворення людини [20].

Виявленню сутності педагогічної діяльності присвячено низку наукових досліджень. Так, М. Галагузова розглядає педагогічну діяльність як різновид професійної діяльності, яка спрямована на передачу соціокультурного досвіду засобами навчання та виховання, на створення умов для особистісного зростання людини [17]. Нетрадиційний підхід до трактування педагогічної діяльності пропонує Ю. Кулюткін, вбачаючи її своєрідність в тому, що вона є «метадіяльністю» [5], тобто діяльністю щодо організації іншої діяльності. З позиції відображення соціального

аспекту найбільш повним є трактування педагогічної діяльності як особливого виду суспільно корисної діяльності дорослих людей, свідомо спрямованої на підготовку підростаючого покоління до самостійної діяльності відповідно до економічних, політичних, моральних та естетичних цілей [10]. Цілком закономірно, що соціальні компоненти, якими характеризують педагогічну діяльність, використовують для визначення соціально-педагогічної діяльності.

Базуючись на методологічних засадах теорії діяльності М. Кагана [9], О. Складов розглядає соціально-педагогічну діяльність як одну «з різноманітних системних форм людської активності, в процесі якої відбувається зміна та перетворення людини у напрямку до олюднення, окультурення та соціалізації, наближення до певної конкретно-історичної соціальної моделі. Соціально-педагогічна діяльність як створення соціального індивіда з індивіда біологічного має своїм суб'єктом та об'єктом як суспільство, так і соціальні групи та окремих індивідів, протікає в умовах конкретного історичного, соціального та культурного середовища в людиноформуючих процесах, розгортається як в локальному часі життя кожного окремого покоління, так і загальноісторичному часі існування людства» [16, с. 20]. Запропоноване О. Складовим соціально-філософське визначення доцільно, на нашу думку, розглядати як своєрідну методологічну основу, оскільки основний акцент у цьому визначенні робиться на характеристиці соціально-педагогічної діяльності як окремого різновиду діяльності у загальносоціальному вимірі. Проте у цьому визначенні чітко не виокремлені характеристики педагогічної діяльності, яка відбувається в соціумі та обумовлена його особливостями.

Відомий український теоретик у галузі соціальної педагогіки А. Капська зазначає, що «соціально-педагогічна діяльність полягає у наданні допомоги людині, сім'ї, групі осіб, котрі попадають у складну ситуацію, шляхом матеріально-фінансової, морально-правової, психолого-педагогічної підтримки. Вона є засобом реалізації соціальної політики» [19, с. 52]. Виходячи з цього, вона визначає мету соціально-педагогічної діяльності, яка полягає у сприянні особистості успішно вирішувати її проблеми. Засоби досягнення цієї цілі – вивільнення і розвиток ресурсів людини, її соціального оточення, здійснення необхідних соціальних змін [19].

Таким чином, соціально-педагогічну діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України ми будемо розглядати як систему заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямовану на надання допомоги дітям внутрішньо переміщених осіб у процесі їх соціалізації, орієнтованої на визначення інтересів і потреб, створення умов для успішної адаптації до нових умов соціального середовища, подолання стресу, агресії, поліпшення соціально-психологічного стану.

Слід відзначити, що посттравматичні стресові розлади зустрічаються у дітей і в благополучні мирні часи. Діти переживають психологічну травму через смерть близьких, розлучення батьків, аварії, пожежі, землетруси та інші природні й соціальні катаклізми. Однак тільки війна, бойові дії травмують таку велику кількість дітей, які потребують допомоги широкого кола спеціалістів. Агресію можна порівняти з енергією, і на що буде спрямована ця дитяча енергія залежить саме від батьків та спеціалістів, які займаються вихованням дітей. В сучасних умовах, коли рівень агресії та насильства в українському суспільстві різко зростає, надзвичайно важливо вчити дітей виражати свої емоції у соціально прийнятій формі, аби не завдати шкоди собі та оточуючим.

Соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України вміщує в себе:

- діагностику психоемоційного середовища;
- консультативно-освітню роботу з педагогічними колективами закладів середньої загальної освіти та сім'ями внутрішньо переміщених осіб;
- безпосередньо консультативно-корекційну роботу з дітьми, які зазнали жорстокого поводження;
- інформаційно-освітню роботу з дітьми, що демонструють агресивну поведінку;
- формування психоемоційного оточуючого середовища, яке включає систему взаємовідносин між усіма суб'єктами даного процесу.

Соціально-педагогічна робота з особистісними конструктами дітей внутрішньо переміщених осіб, що демонструють агресивну поведінку спрямована на:

- корекцію відхилень в емоційній сфері;
- зниження рівня асоціальної поведінки;
- розвиток стресостійких якостей особистості;
- формування здорового життєвого стилю, функціональних стратегій і навичок поведінки; навичок оцінки соціальної ситуації і прийняття відповідальності за власну поведінку в ній; навичок сприйняття, використання і надання психологічної та соціальної підтримки; навичок відстоювання своїх кордонів і захисту свого персонального простору; навичок захисту особистісного «Я», самопідтримки і взаємопідтримки; навичок безконфліктного та ефективного спілкування;
- усвідомлення і розвиток наявних особистісних ресурсів, спрямованих на формування здорового способу життя та просоціальної поведінки.

Діагностичний блок корекційної роботи з агресивними дітьми внутрішньо переміщених осіб включає використання наступних методик:

- Опитувальник Басса-Дарки (спрямований на виявлення рівня агресивності дітей);
- Шкала реактивної і особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна (спрямована на виявлення рівня тривожності дітей);
- Фрейбургська анкета (спрямована на виявлення схильності до агресивної поведінки);
- Тест «Схильності до ризику»;
- «Шкала ворожості» Кука-Медлей;
- Методика експрес-діагностики неврозу (К. Хек і Х. Хесс).

Безпосередньо соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України повинна включати в себе інноваційні соціально-педагогічні технології – ділові та рольові ігри, психологічні тренінги.

В процесі реалізації даної діяльності використовуються різні методи: соціально-перцептивні, ситуаційні, імпровізаційні, моделюючі і рольові ігри, соціодраматичні, біхевіоральні, когнітивні, експресивні методи, вправи, спрямовані на вироблення навичок встановлення зворотного зв'язку, обміну почуттями, використання техніки приєднання, що здатні фіксувати стан дитини «тут і тепер».

Специфіка *рольових ігор* в тому, що – на рівних беруть участь дорослі і діти; такі ігри припускають високий рівень самостійності та відповідальності кожного учасника, свободу й незалежність його дій, постійну необхідність здійснювати вибір і приймати рішення; розподіл ролей, який залежить від віку і соціального статусу учасників, моделювання незвичних систем взаємин – все це дає можливість змінити існуючий стан і по-новому будувати відносини між дітьми та дорослими.

Тренінг розвитку позитивних, толерантних соціальних умінь (Р. Берон і Д. Річардсон), при агресивній поведінці дітей, полягає у наступних процедурах:

- моделювання, що припускає демонстрацію особам, які не мають базових соціальних умінь, прикладів адекватної поведінки;
- рольові ігри, що пропонують уваяти себе в ситуації, коли є потреба реалізації базових умінь, що дає можливість на практиці перевірити моделі поведінки, яким випробовувані навчилися в процесі моделювання;
- встановлення зворотного зв'язку – заохочення позитивної поведінки («позитивне підкріплення»);
- перенесення навичок з навчальної ситуації в реальні життєві обставини.

До заходів з формування ненасильницького оточуючого середовища можна віднести: розширення свобод і можливостей вибору видів діяльності; введення принципів «педагогіки співробітництва» і «педагогічної підтримки»; розширення системи спільної діяльності всіх

суб'єктів означеного процесу; створення психологічного клімату взаємної поваги і довіри.

Важливу роль в процесі корекції агресивної поведінки дітей відіграє: створення соціально-педагогічних умов для формування установки на досягнення позитивної самооцінки особистості; вироблення у вихованців мотиву до зміни негативного соціально-морального досвіду; усвідомлення особистісної поведінки як соціально шкідливої та її негативні наслідки; соціально-педагогічна підтримка та сприятливі обставини у навколишньому соціальному середовищі. Все це сприяє формуванню навичок регуляції власної поведінки й мови (усвідомлене оволодіння навичками саморегуляції агресивної поведінки особистості); підвищенню культури спілкування особистості.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України має широке і вузьке значення. У широкому сенсі – це комплекс заходів різного характеру допомоги дітям, котрі виявляють агресивну поведінку, у вузькому – це процес допомоги дитині, пов'язаний з усуненням десоціалізуючих впливів з боку найближчого оточення, що викликають агресивну поведінку.

Основною ідеєю, на якій базується процес корекції агресивної поведінки дитини, є ідея супроводу, на основі постійного відстеження змін, що відбуваються в її особистості та поведінці через надання необхідної допомоги різного роду та виду в залежності від виникаючих у дитини труднощів і проблем в процесі життєдіяльності і взаємодії з найближчим оточенням, а також взаємозв'язок і взаємозумовленість даного процесу та реалізації суб'єктно-рефлексивної позиції його учасників і результатів корекційної роботи та адаптації дитини у соціальному оточенні.

Вихідними підставами процесу корекції агресивної поведінки дітей є: обґрунтований вибір, рефлексивна позиція, персоніфікація корекційної роботи, емоційна розрядка. До умов ефективності корекції агресивної поведінки дітей можна віднести: формування умінь самостійного перемикавання уваги на об'єкти і суб'єкти, які не викликають агресивного стану; стимулювання альтернативних агресивним способам реагування в різних ситуаціях; наявність установки на адекватну самооцінку і позитивність особистісного «Я» на основі сформованої рефлексивної позиції, тобто функціями корекції агресивної поведінки підлітків є: соціально-захисна, виховна, компенсаторна, стимулююча.

Соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України реалізується як послідовність взаємопов'язаних етапів, а саме: формулювання соціально-педагогічної проблеми; діагностика причин агресивної поведінки; визначення технології (форм та методів, їх послідовність) корекційної роботи.

Список використаної літератури

- 1. Безпалько О. В.** Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методологічні основи: монографія / О. В. Безпалько. – К. : Наук. світ, 2006. – 363 с.
- 2. Берковиц Л.** Агресія: причини, последствия и контроль / Л. Берковиц СПб. : Прайм-Евроснак, 2002. – 512 с.
- 3. Гайдамашко І.** Подолання агресії як соціально-педагогічна проблема / І. А. Гайдамашко // Педагогічний дискурс : зб. наук. пр. / гол. ред. А. Й. Сиротенко. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – Вип. 3. – С. 53–55.
- 4. Діти війни:** дослідження проблем дитинства в Україні за умов військової агресії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uire.org.ua/doslidzhennya/1738/>
- 5. Дьяченко М. И.,** Кандыбович Л. А. Готовность к деятельности в напряжённых ситуациях: психологический аспект / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск, 2005. – 201 с.
- 6. Експрес** оцінка психологічного становища дітей в Донецькій області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Rapid_Psychosocial_Assesment_of_Children_in_Donetsk_Oblast_ua
- 7. Закон** України «Про забезпечення праві свобод внутрішньо переміщених осіб» вид 20.10.2014 №1706-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- 8. Зверева І. Д.** Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія / Зверева І. Д. ; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання Академії педагогічних наук. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 393 с.
- 9. Каган М. С.** Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1987. – 325 с.
- 10. Капська А. Й.** Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
- 11. Комплексна** Програма корекційно-реабілітаційної роботи з дівчатами (14-18 років) та жінками, які пережили насильство або належать до групи ризику : інформаційно-методичні матеріали / В. М. Бондаровська, Т. В. Журавель, К. В. Сергеева та ін. ; за заг. ред. В. М. Бондаровської, Т. В. Журавель, Ю. В. Пилипас. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. – 527 с.
- 12. Мазин А.** Теоретические аспекты миграции населения / А. Мазин // Народонаселение. – 2001. – №1. – С. 132–146.
- 13. Методика** и технологии работы социального педагога : учеб.пособ. для студ. высш. учеб. зав. / [Б. Н. Алмазов, М. А. Беляева, Н. Н. Бессонова и др.] ; под ред. М. А. Галагузовой, Л. В. Мардахаева. – М. : Академия, 2002. – 192 с.
- 14. Переміщені** особи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Переміщені_особи
- 15. Про** соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України 21 червня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
- 16. Складар О. П.** Поняття «соціально-педагогічне» в категоріальному апараті соціального пізнання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

канд. філ. наук: спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / О. П. Складаров. – К., 2000. – 173 с. **17. Социальная педагогика:** Курс лекций / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М.: Гум. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с. **18. Соціальна робота.** – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.br.com.ua/39973> **19. Соціальна педагогіка :** Підручник. 4-те вид. випр. та доп. / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 488 с. **20. Философский словарь** [Текст]. – М., 1987. – 590 с.

Краснова Н. П. Соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України

У даній статті розглядаються проблеми внутрішньо переміщених осіб, що постраждали внаслідок військового конфлікту на сході України (приспосовування до нових умов життя, нового соціального та культурного оточення, подолання страху, невіри, розпачу, депресії та ін.) та їх дітей, які виявляють агресивну поведінку, що супроводжується неадекватним самооцінюванням, рівнем домагань, підвищеною емоційною напруженістю і тривожністю, ступенем неадекватності уявлень про своє місце в сім'ї, ставленням однолітків, низьким рівнем сформованості комунікативних навичок тощо. Охарактеризовано поняття «агресія», її форми («конструктивна», «деструктивна», «дефіцитарна», фізична, негативізм, підозріливість, чвари, образи, приниження; аутоагресія та ін.). Надано аналіз наукової літератури з огляду поняття «соціально-педагогічна діяльність» (різновид професійної діяльності, що спрямована на передачу соціокультурного досвіду; «метадіяльність»; різновид діяльності у загальносоціальному вимірі; допомога у складній ситуації та ін.) і на цій підставі визначено соціально-педагогічну корекцію, як систему заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямовану на надання допомоги. Висвітлено соціально-педагогічна діяльність з корекції агресивної поведінки дітей, що вміщує діагностичний блок та безпосередню корекційну роботу (ділові та рольові ігри, психологічні тренінги) за допомогою соціально-перцептивних, ситуаційних, імпровізаційних, соціодраматичних, біхевіоральних, когнітивних, експресивних та ін. методів.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, агресія, соціально-педагогічна діяльність, соціально-педагогічна корекція агресивної поведінки дітей.

Краснова Н. П. Социально-педагогическая деятельность по коррекции агрессивного поведения детей внутренне перемещенных лиц, пострадавших в результате военного конфликта на востоке Украины

В данной статье рассматриваются проблемы внутренне перемещенных лиц, пострадавших в результате военного конфликта на

востоке Украины (приспособление к новым условиям жизни, нового социального и культурного окружения, преодоление страха, неверия, отчаяния, депрессии и др.) и их детей, которые проявляют агрессивное поведение, что сопровождается неадекватной самооценкой, уровнем притязаний, повышенной эмоциональной напряженностью и тревожностью, степенью неадекватности представлений о своем месте в семье, отношением сверстников, низким уровнем сформированности коммуникативных навыков и т.п.. Охарактеризовано понятие «агрессия», ее формы («конструктивная», «деструктивная», «дефицитарная», физическая, негативизм, подозрительность, распри, обиды, унижения, аутоагрессия и др.). Дан анализ научной литературы понятия «социально-педагогическая деятельность» (вид профессиональной деятельности, направленной на передачу социокультурного опыта; «метадеятельность»; вид деятельности в общесоциальном измерении, помощь в сложной ситуации и др.). И на этом основании определена социально педагогическая коррекция, как система мероприятий субъектов социальной работы, направленной на оказание помощи. Освещена социально-педагогическая деятельность по коррекции агрессивного поведения детей, которая включает диагностический блок и непосредственно коррекционную работу (деловые и ролевые игры, психологические тренинги) с помощью социально-перцептивных, ситуационных, импровизационных, социодраматичних, бихевиоральных, когнитивных, экспрессивных и др. методов.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, агрессия, социально-педагогическая деятельность, социально-педагогическая коррекция агрессивного поведения детей.

Krasnova N. Socio-Pedagogical Activity on Correction of Aggressive Behavior of Children of Internally Displaced Persons who Suffered as a Result of Military Conflict in Eastern Ukraine

This article examines the problems of internally displaced persons who have suffered as a result of the military conflict in eastern Ukraine (adaptation to new life conditions, new social and cultural environment, overcoming fear, disbelief, despair, depression, etc.) and their children who show aggressive behavior, accompanied by inadequate self-esteem, the level of aspirations, increased emotional tension and anxiety, the degree of inadequacy of representations about his place in the family, the ratio of peers, the low level of the formation of a com nikatyvnyh skills and more. The concept of "aggression", its forms ("constructive", "destructive", "deficient", physical, negativism, suspicion, strife, insults, humiliation, autoaggression, etc.) are described. The analysis of scientific literature on the concept of "socio-pedagogical activity" (a kind of professional activity aimed at the transfer of socio-cultural experience, "meta-activity", a kind of activity in the general social dimension, assistance in a difficult situation, etc.) is given. On this basis, socio-pedagogical correction, as a system of measures of subjects of

social and pedagogical work, aimed at providing assistance. The social-pedagogical activity on correction of aggressive behavior of children is covered, which includes a diagnostic unit and directly corrective work (business and role games, psychological trainings) with the help of social-perceptual, situational, improvised, social-radical, behavioral, cognitive, expressive, and other methods.

Key words: internally displaced persons, aggression, social and pedagogical activity, social and pedagogical correction of aggressive behavior of children.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2018 р.

Прийнято до друку 01.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 378.091-057.87-057.36(477.61)

О. Л. Караман, Я. І. Юрків

**ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MOODLE ПІД ЧАС
ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗІ СТУДЕНТАМИ-
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ У ДЗ «ЛУГАНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»**

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» з жовтня 2014 року працює в умовах евакуації (Наказ МОНУ № 1128 від 3 жовтня 2014 р., Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII), що зумовило необхідність розробки гнучкої системи освітнього процесу, зокрема для студентів, які не мають можливості систематично брати участь у процесі навчання (зокрема, учасники антитерористичної операції).

В університеті станом на 2017–2018 навчальний рік здобувають вищу освіту 546 студентів-військовослужбовців, яких законом визнано учасниками бойових дій та які захищали і продовжують захищати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. 148 осіб було зараховано у 2016 році; 352 особи – у 2017 році [1]. Ще 46 осіб перевелось з інших закладів вищої освіти. Це люди, які з 2014 року героїчно відстоюють цілісність нашої країни на крайньому сході, утворюючи міцну фортецю і захищаючи нашу країну від повномасштабного вторгнення агресора.

Найбільш популярні спеціальності та програмами підготовки, на яких навчаються студенти-військовослужбовці є: соціальна робота (соціальна педагогіка, практична психологія); психологія; середня освіта (історія та правознавство); соціологія (соціологія прикордонної та митної справи); міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні